

Transformer 2030 Tulevaisuuden tekijät – Kestävän tulevaisuuden edistäminen konkreettien utopioiden pedagogiikan avulla

Antti Rajala, Anu Tasajärvi, Charlotta Holmström & Hannele Cantell

Johdanto

Ihmiskunnan vaikutus ympäristöön – ilmakehään, vesistöihin, maaperään ja eliökuntaan – on kuluneen vuosisadan aikana ollut niin suurta, että se tulee jättämään pysyvän jäljen planeettaamme. Antroposeeniä, ihmisen aikaa, ravistelevat monet huolestuttavat ilmiöt: globaali eriarvoisuus kasvaa, ilmastonmuutos etenee, luontokato lisääntyy ja sodat jatkuvat. Näiden ilmiöiden taustalla on monia systeemisiä keskinäisriippuvuuksia, ja voidaankin perustellusti puhua kestävyyskriisistä, jossa maapallon planetaariset rajat ovat monilta osin jo ylitetty.

Antroposeeni haastaa ihmiskuntaa, joka on kehittynyt geologiseksi voimaksi, määrittelemään uudelleen asemaansa osana luontoa ja elonkirjoa. Kestävyyskriisin taustalla on perustavanlaatuisen ongelma modernissa ajattelussa ja luontosuhteessa, jossa ihmisen ymmärretään olevan erillinen muusta luonnosta. Luontosuhteen vinoumalla ihminen on aiheuttanut sekä itselleen että muulle luonnolle mittavia globaaleja ongelmia (Haverinen ym. 2021). Paradoksaaliseksi asian tekee se, että ihmisillä on aikaisempaa paremmat mahdollisuudet varmistaa ihmiskunnan hyvä tulevaisuus. Olemme vauraampia kuin koskaan aikaisemmin ihmiskunnan historiassa ja käytettävissämme olevan tiedon määrä on ennennäkemättömän suuri (Siirilä ym. 2018). Tästä huolimatta kestävyysongelmat ovat lisääntyneet ja monimutkaistuneet. Suomen kestävyyspaneelin mukaan (2020) etenemme kuitenkin kohti Agenda 2030:n kestävä kehityksen tavoitteita, mutta aivan liian hitaasti. Kestävyyskriisiin voidaan vaikuttaa, jos ilmiöiden keskinäisriippuvuudet tunnistetaan ja antroposeenin ajan paradigmoja tarkastellaan kriittisesti.

Yhteiskunnassa pitäisi saada aikaan perustavanlaatuisen ja kaikille aloille ulottuvan kestävyysmurros. Siinä kasvatuksella ja koulutuksella on tärkeä tehtävä tukea poisoppimista kestävämmästä, fossiilikapitalismiin ja luonnonvarojen ylikulutukseen perustuvasta elämäntavasta ja yhteiskuntajärjestelmästä. Siirtymässä kestävämpiin elämäntapoihin on ensisijaisesti kyse yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskuntien oppimisesta (Barth & Michelsen 2012). Tarvitaan sekä poisoppimista vahingollisista ajattelumalleista että kykyä kuvitella

täysin uudenlaisia tapoja järjestää elämä maapallolla (Plumwood 2007; Common Worlds Research Collective 2020).

Tässä artikkelissa esittelemme varhaiskasvattajille ja opettajille suunnattua *Transformer 2030 – Tulevaisuuden tekijät* -täydennyskoulutushanketta¹, jossa etsittiin kasvatuksen ja koulutuksen alueilta uusia ratkaisuja ja rohkeita avauksia kestävyyskriisin ratkaisemiseen. Hankkeen tavoitteena oli tarjota tietoa ja taitoja kestävämmän tulevaisuuden tarkasteluun ja edistämiseen. Lisäksi hankkeessa pohdittiin, miten kasvatuksessa ja koulutuksessa voidaan osallistua kestävyyskriisin ratkaisemiseen sen sijaan, että tuetaan sellaisia ihmiskeskeisiä rakenteita ja ajattelumalleja, jotka ovat johtaneet alun perin kestävyyskriisiin. Tavoitteena on ollut myös kestävyyskasvatuksen uudistaminen luomalla rakentavaa toivoa (Kelsey 2016).

Koulutuskokonaisuuksia järjestettiin eri puolilla Suomea viisi kertaa (2020–2021) ja niihin osallistui varhaiskasvattajia sekä peruskoulujen, ammattikoulujen, lukioiden, taiteen perusopetuksen ja vapaan sivistystyön opettajia. Hanketta koordinoi Suomalaiset kehitys-järjestöt – Fingo, ja siinä kouluttajina toimivat kansalaisjärjestöjen globaalikasvatuksen asiantuntijat sekä lukuisat eri asiantuntijat kestävyys- ja kasvatusaloilta.

Tulevaisuuden tekijät -koulutuksissa lähestyttiin kestävä tulevaisuuden rakentamista konkreettien utopioiden kautta (avaamme konkreetin utopian käsitettä seuraavassa luvussa). Kukin viidestä koulutuksesta koostui kolmesta kuuden tunnin verkkotapaamisesta, jotka järjestettiin noin kuukauden välein. Ensimmäisessä tapaamisessa keskityttiin tarkastelemaan laaja-alaisesti kestävyyskriisiä ja sen ulottuvuuksia, kuten luonnon monimuotoisuuden vähenemistä, ilmastonmuutosta ja eriarvoisuuden kasvua. Teemat vaihtelivat jonkin verran koulutuskokonaisuuksien välillä, sillä jokaisessa koulutuskokonaisuudessa toimivat eri kansalaisjärjestöjen globaalikasvatuksen kouluttajat. Näiden kompleksisten teemojen käsittely edellytti laaja-alaista ja asioita yhdistelevää näkökulmaa. Koulutuksessa osallistujille esiteltiin erilaisia viitekehyksiä ja malleja, kuten kokonaisvaltainen ja systeeminen ajattelu, ihminen–luonto-dikotomia, tulevaisuusajattelu, tulevaisuuslukutaito sekä uudistava oppiminen. Näiden avulla syvennettiin ymmärrystä kestävyyskriisin juurisyistä, kestävyiden eri aihepiireistä ja niiden välisistä yhteyksistä. Koulutukseen osallistuneet suunnittelivat ja alkoivat toteuttaa oppilaitoksissaan projektitöitä, joissa rakennettiin vaihtoehtoisia ja kestäviä tulevaisuuskuvia eli konkreetteja utopioita. Projektitöiden tavoitteena oli osallistaa oppilaitoksen muuta henkilökuntaa, vaikka he eivät olisi osallistuneet koulutuskokonaisuuteen. Projektitöitä edistettiin koulutuskertojen välillä ja kouluttajat ohjasivat projektitöiden tekemistä koko koulutuskokonaisuuden ajan.

Konkreetit utopiat

Utopian käsitteen kehitti kirjailija Thomas More vuonna 1516 julkaistussa romaanissaan *Utopia*. Utopia-sana oli Moren sanaleikki, jossa hän yhdisti kaksi kreikan kielen sanaa: ”ou-topos”, joka tarkoittaa ”ei-paikkaa” tai ”ei missään” ja ”eu-topos”, joka tarkoittaa hyvää paikkaa. Utopian käsite on siis sisäisesti ristiriitainen. Sitä luonnehtii toivo paremmasta, mutta myös ajatus tämän toivon mahdottomuudesta. Utopian käsitettä on sittemmin jäsentänyt brittiläinen sosiologi Ruth Levitas. Levitas (1990) erottaa utopian käsitteestä kolme ulottuvuutta: muoto (esimerkiksi elokuva tai romaani), funktio (esimerkiksi eskapismi tai sosiaalinen muutos) ja sisältö (esimerkiksi sosialismi tai vihreä kasvu). Hän tarjoaa

¹ Hankkeen verkkosivut < <https://gloaalikasvatus.fi/palvelut/hankkeet/transformer-2030-hanke/> >

laajaa ja holistista määritelmää utopialle. Utopia viittaa ”haluun toisenlaiseen olemisen tapaan, yksilöllisesti ja kollektiivisesti, subjektiivisesti ja objektiivisesti. Utopian ilmaukset tutkivat ja tuovat keskusteluun ihmisen hyvinvoinnin potentiaalisia sisältöjä ja konteksteja” (Levitas 2013, xi).

Levitas tuulettaa teoksessaan *Utopia as method* (2013) ummehtuneita näkemyksiä utopiasta. Utopia ymmärretään usein joko epärealistisena haihatteluna tai muiden väkivaltaisena pakottamisena valmiiksi tehtyyn muottiin. Levitas määrittelee utopian uudelleen. Hänelle siinä ei ole kyse tavoitteesta vaan menetelmästä, jossa esitetään ja tutkitaan vaihtoehtoja nykyisille tavoille järjestää asiat. Levitaksen mukaan utopiat tulisi ymmärtää refleksiivisinä, keskeneräisinä ja dialogisina. Refleksiivisyydellä tarkoitetaan tässä yhteydessä omien tarkoitusprien ja valta-aseman tiedostamista. Mahdolliset tulevaisuudet tulisi nähdä aina osittaisina ja keskeneräisinä, ja niihin tulee voida suhtautua kriittisesti. Toisin sanoen yhteisestä tulevaisuudesta tulee käydä demokraattista keskustelua, jossa tarkastellaan kriittisesti ja puretaan osiin myös aikamme vakiintuneita näkemyksiä tulevaisuudesta ja ihanteellisesta yhteiskunnasta. Näitä näkemyksiä, kuten esimerkiksi odotus jatkuvasta kasvusta tai täysyöllisyydestä, ei useinkaan tunnisteta utopioiksi, vaan niitä pidetään välttämättömyyksinä.

Levitaksen ajatukset utopioista ja radikaalista mielikuvituksesta tarjoavat hyvän lähtökohdan utopioiden tarkasteluun. Koulutuksessa tarvitaan lisäksi tietoa, miten utopioita voidaan rakentaa käytännössä. Transformer 2030 -täydennyskoulutuksessa puhuttiin konkreetteista utopioista, joilla tarkoitetaan vaihtoehtoisten tulevaisuuksien kuvittelun lisäksi niiden osittaista toteuttamista nykyhetkessä (ks. myös Rajala ym. 2021, Rajala ym. hyväksytyt). Konkreetit utopiat kiinnittyvät nykytilanteeseen sisältyviin muutoksen mahdollisuuksiin (Bloch 1986). Filosofit Erik Olin Wright (2007) puhui myös virstanpylväistä, joilla hän tarkoitti institutionaalisia ratkaisuja, jotka ottavat askeleita utopiavision toteuttamiseksi. Niiden avulla voidaan tutkia utopioiden toimivuutta ja vakuuttaa asioista päättävät tahot niiden järkevyydestä ja toteutettavuudesta.

Transformer 2030 -täydennyskoulutuksessa osallistujat toteuttivat konkreetteja utopioita projektitöinä omissa työyhteisöissään. Tähän heitä ohjeistettiin seuraavalla tehtäväksianolla.

Tehtävä: Kohti konkreettia utopiaa

Utopian rakentaminen

Valitaan yhdessä yksi työstettävä utopia ja vuosi, jona sen tulisi toteutua ja laaditaan back-casting-skenaario, jossa pohditaan, miten ko. tulevaisuuteen päästään askel askeleelta tulevaisuudesta tähän hetkeen. Esimerkiksi jos utopia asettuu vuoteen 2050, aletaan pohtia, mitä asioita tapahtuu vuosina 2040, 2030 ja 2020. Nämä askeleet voivat olla konkreettisia tekoja, toimia, tapahtumia ja muutoksia utopiallenne valitsemassanne ympäristössä.

Utopian konkretisointi

Ennen viimeistä Tulevaisuuden tekijät -koulutuspäivää, tehkää yhdessä työryhmänne [opettajat jakaantuivat koulutuksessa muutaman henkilön työryhmiin] kanssa vähintään ensimmäinen (eli tulevaisuudesta katsottaessa viimeinen) askel, joka johtaa kohti utopiaanne: ”mitä voin tehdä jo tänään, jotta toivomamme tulevaisuus toteutuu”.

Esimerkkejä utopioiden käsittelystä kursilla

Havainnollistamme ensin täydennyskoulutusta kuvaamalla sen ensimmäistä, virtuaalista toteutusta syksyllä 2020. Kuvaus perustuu koulutuksen aikana tehtyihin havaintomuistiinpanoihin. Lisäksi hyödynnämme kouluttajien materiaaleja, pienryhmätehtävien ja koko ryhmän keskustelujen videonauhoitteita sekä kirjoitettuja keskusteluja koulutuksen Zoom-alustalla. Sen jälkeen tarkastelemme tarkemmin koulutuksen osallistujien Moodle-alustalle tallentamia projektitöitä. Annamme esimerkkejä tunnistamistamme utopiaratkaisuista, jotka ilmentävät halua ja toivoa vaihtoehtoisista tulevaisuuksista sekä tekoja näiden toteuttamiseksi nykyhetkessä. Lopuksi käsittelemme osallistujien projektitöissä ja kurssipalautteessa kuvattuja esteitä ja mahdollisuuksia, jotka luovat kuvaa konkreettien utopioiden toteuttamismahdollisuuksista ja instituutioiden reunaehdoista.

Koulutuksen alussa heräteltiin osallistujien omia ja henkilökohtaisia toiveita vaihtoehtoisista tulevaisuuksista. Kouluttajat esittelivät utopian käsitettä ja käsitelivät kestävyyskriisiä eri näkökulmista. Luennoissa ja tehtävissä painotettiin systeemisten keskinäisriippuvuuksien ymmärtämisen tärkeyttä. Lisäksi tarkasteltiin kriittisesti länsimaiselle ajatteluperinteelle tyypillistä dualistista ajattelutapaa, jossa korostuu ihmisen ja luonnon vastakkainasettelu.

Huoli ja epävarmuus Antroposeenin haasteen edessä

Ennakkotehtävän ja ensimmäisen koulutuspäivän alussa käydyn keskustelun perusteella osallistujista välittyi yhteinen huoli luonnon nykytilasta ja ihmisen toiminnan vaikutuksesta siihen. Kestävyyskriisin monimutkaisuus herätti osallistujissa epävarmuutta. Tätä havainnollistaa seuraava lainaus puheenvuorosta pienryhmäkeskustelussa:

Ilmastonmuutos tai tämänhetkinen maailma...on niin valtavan mutkikas, että on helpompi vaan astua sivuun, jos pitäisi kaikki ymmärtää. (Pienryhmäkeskustelut, 22.9.2020.)

Osallistajat esittivät lisäksi epäilyksiä omista vaikutusmahdollisuuksistaan ja siitä, voisiko työyhteisön toimintatapoihin saada aikaan riittävää muutosta. Koulutukselta toivottiin tietoa oman ajattelun ja toiminnan laajentamiseen kohti kestävämpää tulevaisuutta sekä välineitä kehittää konkreettisia tekoja oman työyhteisön toimintatavoissa. Osallistajat odottivat omien ajatusten ravistelua, uusia näkökulmia ja rohkeutta muuttaa opetustaan.

Vaikuttaminen ja ihmisen paikka

Koulutuksen aikana osallistujille pyrittiin antamaan valittujen teemojen puitteissa vapaus kuvitteluun ja irtiottoon arjen rajoittavista tekijöistä. Luentojen, harjoitusten, keskusteluiden ja projektitöiden avulla kouluttajat rohkaisivat ja tukivat osallistujia muodostamaan kuvaa omista utopia-ajatuksistaan ja vaihtoehtoisista tulevaisuuksista. Tehtävät kannustivat esimerkiksi havainnoimaan tiedostettuja ja tiedostamattomia tekijöitä omien ajatusmallien taustalla. Seuraava ote tutkijan havaintomuistiinpanoista kurssin aikana havainnollistaa osallistujien yritystä hahmottaa syitä kestävyyskriisiin taustalla.

Koulutukseen osallistujilla oli vahvaa näkemystä markkinatalouden vääristä-mästä nyky-yhteiskunnasta, jossa päätöksiä ja valintoja ohjaa raha ja individualistinen näkökulma arvojen ja kestävyiden sijaan. Muutosvalmius huokui osallistujien keskustelussa ja kannanottojen kysymysmuotoinen ote tuntui tun-nusteleavan ja hakevan yhteistä konsensusta suunnasta, johon haluttaisiin kul-kea. Muutoksen haasteita purettiin esimerkiksi asenteiden, aseman, ihmisen ja luonnon epätasapainon sekä pystyvyyden tunteen kautta. (Havaintomuis-tiiranpot yhteisestä keskustelusta, 20.10.2020.)

Ote tutkijan muistiinpanoista osoittaa, että koulutus tarjosi osallistujille mahdollisuuksia tarkastella kestävyyskriisiä ja sen syitä laajasti. Koulutuksen aikana käytiin keskusteluita, joissa ainakin jossain määrin purettiin ihmiskeskeistä hierarkkista ajattelumallia ihmisen ja luonnon välisessä suhteessa ja kyseenalaistettiin vallitsevan talousjärjestelmän arvoja.

Ihmisen aika: mennyt, nykyhetki ja tuleva

Koulutuksen alussa käydyissä yhteisissä keskusteluissa monet osallistujista kertoivat vai-keudestaan päästä irti ja kuvitella tulevaa ilman nykyhetken tai menneen kahleita. Koulu-tuksen edetessä havainnointiin kuitenkin useita yhteisiä tulevaisuuden toiveita liittyen kestä-vämpään tulevaisuuteen, ja osallistujat näyttivät saavan sekä välineitä että intoa edistää omia projektejaan omassa työyhteisössä ja opetuksessaan.

Projektityössä osallistujat etsivät konkreettisia vaihtoehtoja oman työyhteisön toiminta-tavoille ja heitä kannustettiin hyödyntämään koulutuksessa tarjottuja teoreettisia välineitä. Osa osallistujista esitti työyhteisössään pieniä parannuksia kohti kestävämpää arkea, kuten jätteiden kierrättämistä. Toisissa projekteissa unelmat olivat hyvinkin lennokkaita visioita ja haaveita vuodelle 2050. Projektitoita toteutettiin monenlaisissa ympäristöissä. Esimer-kiksi eläintarhan opaskoulutuksessa järjestettiin työpaja, jossa ideoitiin eläintarhan tulevai-suuden oppimisympäristöä. Ammatillisen opiston media-alan kouluttajat visioivat alansa tulevaisuutta, ja mitä oppilaitoksessa voitaisiin tehdä lähitulevaisuudessa. Monissa projekti-töissä tulevaisuuden ratkaisuja etsittiin uudeltaisista teknologisista innovaatioista tai paluusta entisen ajan luonnonläheiseen elämään. Jälkimmäisestä on esimerkkinä projekti-työ, jossa päiväkodin varhaiskasvattajat luonnostelivat luonnonläheisen maatilapäiväkodin, jossa piha on luonnontilainen ja vaatimattomuus on hyve.

Osa osallistujista toteutti utopiaprojekteja yhdessä lasten ja nuorten kanssa. Työskentely osoittautui sopivaksi hyvin eri-ikäisille lapsille ja nuorille. Päiväkodin lasten kanssa leikit-tiin aikamatkoja menneisyyteen ja tulevaisuuteen sekä askarrettiin tulevaisuuden ruokia. Eräässä lukiossa toteutettiin Megatrendit-historian soveltava kurssi, jolla harjoiteltiin omien utopiavisioiden luomista ja esittämistä (ks. myös Rajala ym. 2021). Visioinnin tuke-na hyödynnettiin Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitran Megatrendit 2020 -tietopakettia ja Sitran työntekijä osallistui kurssille asiantuntijana. Opiskelijaryhmät käsitelivät kurssilla Sitran tunnistamia tulevaisuuden megatrendejä ja ideoivat, miten niihin liittyvät haasteet olisi onnistuttu ratkaisemaan vuonna 2030. Toisessa lukiossa lukiolaisten ympäristöryhmä ideoi, miten opiskelijat muuttaisivat oppilaitostaan kestävämmäksi, jos heillä olisi kaikki keinot käytössään. Ympäristöryhmä ideoi esimerkiksi ekologisia opetusmateriaaleja, kier-rätys- ja jakamistaloutta koulun arjessa, koulun sähkönkulutuksen kattamista aurinkopanee-

leiden avulla sekä luonnon moninaisuuden ylläpitämistä lintujen ruokinnalla, perustamalla hyönteishotelleja ja tukemalla läheisen lammen kasvillisuuden monimuotoisuutta. Myöhemmin oli tarkoitus pohtia, olisivatko jotkut opiskelijoiden ehdotuksista toteuttamiskelpoisia ja tehdä suunnitelma idean toteuttamiseksi. Työskentelyn tueksi opettaja oli pohtinut etukäteen seuraavia kysymyksiä: Mitä pitää ottaa huomioon ja opetella ennen kokeilua? Keneen ollaan yhteydessä? Kuinka paljon maksaa? Kuka hankkii? Millaisella aikataululla toimitaan? Kuka sitoutuu hoitamaan? Miten kesäloman aikana toimitaan?

Konkreettiset utopiat rohkean unelmoinnin ja konkreettisten realiteettien puristuksessa

Koulutus ja sen projektityö antoi välineitä koulun toimintakulttuurin uudelleen muotoiluun. Ruusuvuoren koulun opettaja Sanni Virtanen oli jo koulutukseen osallistuessaan kehittänyt useamman vuoden ajan kollegoidensa ja koulun johdon kanssa tulevaisuuteen suuntautuvaa pedagogiikkaa, jota hän kutsuu nimellä radikaalin toivon pedagogiikka. Projektityönsä saatteessa Virtanen mainitsee, että hän ei projektityötä varten kehittänyt varsinaisesti uutta, vaan työn tekeminen auttoi jäsentämään koulussa jo käynnissä olevia toimintoja. Virtasen jo osittain toteutuneessa konkreettisesti utopiassa koulutoimintaa ohjaa planetaarisen sivistyksen ihanne, jota käsiteltiin myös yhdellä kurssin luennolla. Planetaarisella sivistyksellä tarkoitetaan ”kykyä itsenäiseen ajatteluun ja moraaliseen päätöksentekoon, monipuolista tieto- ja arvostelukykyä, kasvua yksilölliseksi persoonaksi kulttuurisessa viitekehyksessä, kykyä eettiseen kulttuureiden väliseen vuorovaikutukseen ja omien tarpeiden kultivoimista siten, ettei ihminen vaaranna ihmisten, eläinten, kasvien ja elottoman luonnon olemassaoloa” (Moilanen & Salonen 2022, 63). Projektityössään Virtanen muotoili asian seuraavasti:

Vuonna 2030 planetaarinen sivistys on vakiintunut koulua ohjaavaksi arvoksi... Opettajat voivat lähteä yhdessä nuorten kanssa liikkeelle varmoina osamisensa riittävydestä ja työyhteisön tuesta.

Keinoina vision saavuttamiseksi Virtanen esitti rohkeaa ja harkitusti etenevää kokeilemistä, jossa tasapainoiltaan utopiavision kuvaaman tulevaisuuden ja nykyhetken realiteettien välillä. Esimerkkeinä käynnissä olevista ja suunnitelluista piloteista hän mainitsee radikaalin toivon pedagogiikkaa noudattavan valinnaisainepaketin, ilmastopainotteisen perusopetuksen mallin sekä yhteistyöprojektit lähiseudun koulujen ja muiden tahojen kanssa. Virtasen utopiavisiossa olennainen muutosvoima on opettajien yhteistoiminta, joka edellyttää jatkuvaa arvoista keskustelua ja yhdessä unelmoimista. Näiden ajatusten pohjalta, hän luonnosteli projektityössään seuraavia askeleita utopian toteuttamiseksi: 1) kartoitus ja seuranta vuosittain osana koulun suunnittelu- ja koulutuspäiviä, 2) yhdessä opettajien kesken sovittu minimipanostus yhteisen vision toteuttamiseksi, 3) koulun rehtorin ja opettajakunnan osallistuminen Transformer 2030 -koulutukseen. Seuraavana keväänä rehtori ja kymmenkunta opettajaa osallistuivat koulutukseen.

Koulutuksesta kerätyn palautteen perusteella (vastauksia yhteensä 44 kpl), valtaosa osallistujista piti koulutusta onnistuneena. Huolimatta siitä, että koulutuksessa painottui kestävien tulevaisuuksien teoreettinen hahmottaminen ja ettei siinä tarjottu valmiita ja helposti sovellettavia ratkaisuja opetustyöhön, osallistujat ilmoittavat aikovansa hyödyntää projektityötä jatkossa, ja he kokivat voivansa hyödyntää kestäväen tulevaisuuden rakentami-

seen tarjottuja menetelmiä omassa työssään. Useat osallistujat kuvasivatkin merkittäviä muutoksia, joita koulutus oli heissä saanut aikaan. Erään osallistujan palaute kiteyttää yleisesti jaettua kokemusta:

Koulutus avasi aivan uusia näkökulmia kestävään kehitykseen ja mahdollisuuksiin edistää sitä yhdessä nuorten kanssa. Konkreettiset työkalut muutoksen aktiiviseen tekemiseen hyödyllisiä. Tähän teemaan on kohdallani liittynyt paljon turhautumista, joten toivon näkökulma oli tärkeä.

Projektitöissä ja palautteissa kuvattiin myös haasteita ja esteitä utopiatyöskentelylle. Utopiatyöskentely ja radikaalisti totutusta poikkeavien vaihtoehtojen kuvittelu oli uutta monelle, kuten seuraavat lainaukset palautteista kiteyttävät:

Utopioiden hyödyntäminen osana globaalikasvatusta oli itselleni uusi näkökulma [...] olen urautunut arjen tekoihin ja valintoihin. Tämä oli hyvä lisä ajatteluuni.

Melkoinen herätys. Ihan uutta asiaa minulle.

Toisaalta koulutus tuntui antaneen välineitä konkreettisten utopioiden kuvitteluun ja jossain määrin myös niiden toteuttamiseen omassa työyhteisöissä, mistä kertovat osallistujien toteutuneet kurssityöt sekä numeerinen palaute. Eräs osallistuja totesi palautteessaan, että ”tulevaisuusajattelulihakseni on löydetty!” Joissain työyhteisöissä tulevaisuustyössä oli saatu otettua konkreettisia askeleita kohti käytännön toteutusta: ”Omassa organisaatiossa kehittämisprosessi käynnistyi kurssiin liittyvissä tulevaisuustyöpajoissa.”

Projektitöissä pohdittiin työyhteisöön liittyviä esteitä pitkäjänteiselle utopiatyöskentelylle. Vähemmän yllättäen utopiatyön esteinä mainittiin kiire ja sijaisjärjestelyt. Osa osallistujista koki, että oppilaitoksen rakenteet ja toimintakulttuuri eivät tukeneet tulevaisuusuuntautunutta työtettä. He kokivat ongelmalliseksi esimerkiksi sen, ettei kehittämistyölle ollut paikkaa normaalissa työjärjestyksessä ja sitä piti tehdä palkattomana omalla ajallaan.

Antroposeenin haaste konkreeteille utopioille

Antroposeenin aikakausi ravistelee ihmiskuntaa perustavanlaatuisen suunnanmuutokseen sekä maailmankuvien ja luontosuhteen tarkistamiseen. Tässä artikkelissa käsitelty tulevaisuuden tekijät -opettajien täydennyskoulutus tarjosi opettajille tukea oman maailmankuvan kokonaisvaltaiseen tarkasteluun ja kannusti heitä tekemään radikaaleja ajatuskokeita ja käytännön kokeiluja oman opetuksensa uudistamiseksi. Vaikka utopioissa törmättiin useasti kuvittelun vaikeuteen, koulutuksen myötä vaihtoehtoisten tulevaisuuksien kuvitteluun haastaminen koettiin vapauttavaksi. Tällaiselle vapaalle ajattelulle ei tunnu löytyvän nykyhetkessä riittävästi tilaa tai aikaa.

Koulutus tuotti kokonaisuudessaan osallistujien kesken tärkeää pohdintaa utopioiden ja vaihtoehtoisten tulevaisuuksien kuvittelun merkityksestä omassa elämässään ja työssään. Utopioiden ydin juurtui osallistujien puheessa syvälle ihmisyyteen ja luonnon merkitykseen olemassaolomme ja hyvinvointimme perustana. Matkalla havahduttiin useasti tarkastelemaan muutoksen edellytyksiä omassa toiminnassa ja pohdittiin yksilön sekä yhteisön välistä suhdetta muutostarpeen perusteluissa. Keskeistä on ollut luontosuhteen pohdinta ja ihmisen kaikkinaisen olemassaolon ja toiminnan hahmottaminen osaksi luontoa. Jos tätä

yhteyttä ei ymmärretä, antroposeenin ajan ja ihmisen toiminnan aiheuttamien kestävyyskriisien negatiiviset tunteet, kuten pelko, ahdistus ja epätoivo voivat vallata mielenmaisemaa. Ymmärrys tiiviistä yhteydestä luontoon voi parhaimmillaan tuottaa uusia konkreetteja utopioita ja tulevaisuuskuvia, iloa ja toivoa.

Utopian ytimessä on ristiriita: toivo paremmasta yhdistyy ajatukseen vaihtoehtoisen paremman maailman mahdollisuudesta. Projektitöiden ja koulutuksen alussa esiin tuotujen utopioiden sisältöjen perusteella monia osallistujien tulevaisuustoiveista voisi jo tälläkin hetkellä toteuttaa. Esimerkiksi ajankäyttöön, luontoyhteyden vahvistamiseen, yhteisön väliseen keskusteluun arvopohjasta ja tulevaisuusnäkymistä sekä teknologian hyödyntämisestä maailmanlaajuisessa yhteistyössä voitaisiin hyvin vaikuttaa jo nyt sekä yksilön että yhteisön tasolla. Toisaalta monet niistä osallistujista, jotka tekivät kokeiluja omissa työyhteisöissään, kertoivat käytännön haasteista, kuten siitä, ettei aikaa ja paikkaa utopiatyöskentelylle ole kouluinstituutiossa helppo löytää.

Antroposeenin haasteet konkreetteille utopioille kumpuavat syvemmältä kuin koulu- ja maailman käytännöllisistä toteutuksen ongelmista. Tehokkuusajattelu, joka jättää vain vähän tilaa utopioille, voi liittyä ympäristölle vahingollisiin käsityksiin ihmisestä, luonnosta ja ajasta resurssina (Common Worlds Research Collective 2020). Utopiatyöskentelyssä voidaan kyseenalaistamatta toistaa länsimaista lineaarista aikakäsitystä ja ajatusta suoraviihaisestä kehityksestä kohti parempaa tulevaisuutta (ks. myös Lakkala 2021). Antroposeenin aikakaudella länsimaisen aikakäsityksen ja kehitysajattelun on kuitenkin nähty olevan osa kestävyyskriisin ongelmaa eikä sen ratkaisua (Malone 2020). Esimerkiksi usko uuden teknologian tuomiin ratkaisuihin, joita myös monissa projektitöissä esitettiin, voi vahvistaa kertomusta, jossa luonto näyttäytyy ensisijaisesti resurssina, jota siitä erillinen ihminen hallitsee teknologian ja tiedon avulla (Haverinen ym. 2021).

Nämä ovat isoja haasteita opettajien täydennyskoulutukselle. Koulutuksen täydentämisen lisäksi tai sen sijaan tarvitaankin ennen kaikkea ennalta opitun purkamista ja uudelleen ajattelua. Kestävän tulevaisuuden rakentaminen konkreettien utopioiden avulla vaikuttaa tähän tarkoitukseen lupaavalta ajatukselta. Utopioitakin on kuitenkin tarkasteleva kriittisesti, etteivät ne huomaamatta vahvista niitä ajattelumalleja, jotka ovat ajaneet planeettamme kestävyyskriisiin.²

Kirjallisuus

- Barth, Matthias & Michelsen, Gerd 2012. Learning for change: an educational contribution to sustainability science. *Sustainability Science* 8, 103–119.
- Bloch, Ernst 1986. *The principle of hope*. Cambridge, MA: Mit Press.
- Common Worlds Research Collective 2020. *Learning to become with the world: Education for future survival*. UNESCO.
- Haverinen, Risto, Mattila, Kirsikka, Neuvonen, Aleks, Saramäki, Rinna & Sillanaukee, Otso (toim.) 2021. *Ihminen osana elonkirjoa: Luontosuhteet, luontokäsitykset ja sivistys kestävyyskriisin aikakaudella*. Helsinki: Sitra.

² Haluamme kiittää Saana Ylikruuvia ja Hannu Niemelää avusta artikkelin aineistojen hankkimisessa. Kiitämme myös erikoisnumeron toimittajaa Riikka Hohtia loistavista kommentista, jotka auttoivat merkittävästi parantamaan artikkeliamme. Lopuksi kiitämme Suomen Akatemian projektia numero 331413 tutkimuksen rahoituksesta.

- Kelsey, Elin 2016. Propagating collective hope in the midst of environmental doom and gloom. *Canadian Journal of Environmental Education* 21, 23–40.
- Lakkala, Keijo 2021. *Utopia as counter-logical social practice*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto.
- Levitas, Ruth 1990. *The concept of utopia*. Peter Lang.
- Levitas, Ruth 2013. *Utopia as method: The imaginary reconstitution of society*. Springer. <https://doi.org/10.1057/9781137314253>
- Malone, Karen 2020. Children in the Anthropocene: How are they implicated? Teoksessa Cutter-Mackenzie-Knowles, Amy, Malone, Karen & Barratt Hacking Elisabeth (toim.), *Research Handbook on Childhoodnature: Assemblages of Childhood and Nature Research*, 507–533. https://doi.org/10.1007/978-3-319-67286-1_36
- Moilanen, Antti & Salonen, Arto 2022. Planetaarinen sivistys: Kohti Antroposeenin ajan sivistysideaalia. *Kasvatus ja Aika* 16 (2), 47–71. <https://doi.org/10.33350/ka.107626>
- Plumwood, Val 2007. A review of Deborah Bird Rose's "Reports from a wild country: Ethics for decolonisation". *Australian Humanities Review* 42, 1–4. <https://doi.org/10.5840/envirophil200741/217>
- Rajala, Antti 2021. Book review of Utopia as method: The imaginary reconstitution of society, by Levitas. *Mind, Culture, & Activity* 28 (1), 82–88. <https://doi.org/10.1080/10749039.2021.1883670>
- Rajala, Antti, Cantell, Hannele, Haapamäki, Kirsi, Saariaho, Aki, Sorri, Mikael & Taimela, Ilona (hyväksytty). Engaging with the political in learning: Possible futures, learning, and agency in the Anthropocene. Teoksessa P. Patrick (toim.), *Applying Learning Theories in Research Outside the Classroom: How People Learn Science in Informal Environments*. Springer.
- Rajala, Antti, Lehtinen, Jarmo, Lehtomäki, Elina, Soinnunmaa, Pihla, Sorri, Mikael & Suhonen, Riikka 2021. Konkreetit utopiat keinona edistää nuorten kansalaisvaikuttamista. *Kasvatus ja Aika* 15 (3–4), 410–424 <https://doi.org/10.33350/ka.111560>
- Siirilä, Jani, Salonen, Arto, Laininen, Erkka, Pantsar, Tytti & Tikkanen, Jukka 2018. Transformatiivinen oppiminen Antroposeenin ajassa. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja* 5, 39–56.
- Suomen kestävyyspaneeli 2020. *Kuusi polkua kestävyteen: evästyksen systemisen kestävyysmurroksen edistämiseksi Suomessa*. Kestävyyspaneelin julkaisuja 1/2020.
- Wright, Erik Olin 2007. Guidelines for envisioning real utopias. *Soundings* 36, 26–39. <https://doi.org/10.3898/136266207820465778>

FT, dosentti Antti Rajala on Suomen Akatemian tutkijatohtori Oulun yliopistossa. Rajala johtaa Konkreettien utopioiden pedagogiikka -tutkimushanketta.

Anu Tasajärvi opiskelee kasvatustiedettä Helsingin yliopistossa.

FM Charlotta Holmström työskentelee väitöskirjatutkijana Helsingin yliopistossa.

KT, dosentti Hannele Cantell työskentelee vanhemman yliopistonlehtorin tehtävässä Helsingin yliopistossa.